

A la percaça de les rondalles

El procés de formació d'un corpus de
rondalles a la llum de l'epistolari de
l'arxiduc Lluís Salvador amb Antoni M.
Penya i Pere d'A. Penya (1894-1897)

Discurs de recepció de Caterina Valriu i Llinàs
com a membre numerària de la Secció Històrico-
Arqueològica, llegit el dia 25 de setembre de 2025

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

A la percaça
de les rondalles

A la percaça de les rondalles

El procés de formació d'un corpus
de rondalles a la llum de l'epistolari de
l'arxiduc Lluís Salvador amb Antoni M.
Penya i Pere d'A. Penya (1894-1897)

Discurs de recepció de Caterina Valriu i Llinàs
com a membre numerària de la Secció Històrico-
Arqueològica, llegit el dia 25 de setembre de 2025

Barcelona, 2025

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

Valriu, Caterina, 1960- autor

A la percaça de les rondalles : el procés de formació d'un corpus de rondalles a la llum de l'epistolari de l'arxiduc Lluís Salvador amb Antoni M. Peña i Pere d'A. Peña (1894-1897). — Primera edició
Bibliografia

ISBN 9788499657998

I. Lluís Salvador, arxiduc d'Àustria, 1847-1915. Correspondència. Seleccions II. Peña, Antoni M. (Antoni Maria), 1863-1948. Correspondència. Seleccions III. Peña, Pere d'Alcàntara, 1823-1906. Correspondència. Seleccions IV. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica. V. Títol

1. Lluís Salvador, arxiduc d'Àustria, 1847-1915 — Epistolaris 2. Peña, Antoni M. (Antoni Maria), 1863-1948 — Epistolaris 3. Peña, Pere d'Alcàntara, 1823-1906 — Epistolaris 4. Rondalles de Mallorca 5. Contes populars balears — Illes Balears — Mallorca

929Lluís Salvador, arxiduc d'Àustria(044)

929Peña, Antoni M. (Antoni Maria)(044)

929Peña, Pere d'Alcàntara(044)

398.21(460.32)

© Caterina Valriu Llinàs

© 2025, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: setembre de 2025

Edició: Editorial Fonoll, SL

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Imprès a QpPrint Global Services

ISBN: 978-84-9965-799-8

Dipòsit Legal: B 15519-2025

DOI: 10.2436/10.2000.87.1

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

INTRODUCCIÓ

Des del moment que se'm va desvetllar l'interès per l'estudi de la rondallística sempre m'havia cridat l'atenció un petit recull anterior a l'extens corpus de rondalles publicades per Antoni M. Alcover entre 1896 i 1932. Es tractava d'un llibre, amb peu d'impremta del 1895, signat per un personatge molt significatiu en la cultura i l'imaginari dels mallorquins: l'arxiduc austrohongarès Lluís Salvador d'Àustria-Toscana (Florència 1847-Brandýs 1915). És un volum que conté cinquanta-quatre narracions que ocupen poc més de dues-centes pàgines i que jo havia llegit als inicis dels anys vuitanta del segle xx en una bella edició facsímil publicada a Mallorca per Olañeta Editor el 1983, escrit en mallorquí i —evidentment— en ortografia no normalitzada. Aquesta obra em resultava alhora atractiva i enigmàtica. Com i de quina manera s'havia fet? D'on i de qui procedien les narracions? Amb quins objectius es publicaren? Com havia estat rebuda pels mallorquins i pels estudiosos del folklore de l'època? Quin paper tenia en el context de la rondallística catalana? L'arxiduc era poliglota, però dominava tant el català com per haver escrit aquesta obra en un llenguatge dialectal i popular? Se'n devien haver conservat els textos originals? I en cas afirmatiu, on devien ser? Sabia —per informacions llegides en articles i monografies— que les rondalles no les havia recollit directament Lluís Salvador, sinó que havia encarregat la recerca a Antoni M. Penya (Palma, 1863-1948); però fins on arribava la feina d'un i començava la de l'altre? La lectura del pròleg de l'arxiduc a l'edició facsímil esmentada i d'alguns articles esparsos sobre el recull donava, tan sols, algunes dades força incompletes —i potser no gaire fiables— en relació a aquests temes. Tot plegat, un territori ple d'incògnites.

LA FORMACIÓ DEL «CORPUS DE RONDALLES ANTONI M. I PERE D'A. PENYA - ARXIDUC LLUÍS SALVADOR»

La figura i l'obra de l'arxiduc Lluís Salvador ha estat estudiada extensament per nombrosos investigadors que n'han destacat la complexitat, la vàlua des del punt de vista de diverses disciplines (l'antropologia, la sociologia, la història, el folklore, les ciències naturals, la geologia, etc.) i el rigor en la metodologia aplicada, en el context de la seva època. El noble austrohongarès també ha esdevingut font d'inspiració de novel·listes, objecte de controvèrsies, protagonista d'un anecdotari variat i una icona en l'imaginari de la cultura mallorquina. Tanmateix, la seva antologia de narrativa oral publicada el 1895, les *Rondalles de Mallorca* i la versió en alemany *Märchen aus Mallorca*, ha estat considerada una obra secundària, un apèndix del monumental *Die Balearen*, una extensa i documentada obra en la qual descriu les Balears de manera molt detallada, tant en els aspectes del medi natural com en els socials. D'altra banda, qui va recopilar i redactar les rondalles que va publicar l'arxiduc, el professor Antoni M. Peña, és considerat una figura secundària entre els literats mallorquins de l'últim terç del segle XIX i el primer terç del XX. Les seves obres de recerca i de creació, fins fa pocs anys, eren pràcticament introbables si no es recorria a arxius especialitzats.¹ Cal tenir en compte, també, la tasca d'assessorament i revisió del corpus de rondalles que va fer el seu pare, el polígraf Pere d'A. Peña (1823-1905), home de la confiança de l'arxiduc i hàbil en les més diverses disciplines, intel·lectual de reconegut prestigi a Mallorca i escriptor prolífic.

Fins el 2021 no hi havia cap estudi de conjunt sobre el volum de narrativa popular que el 1895 havia publicat l'arxiduc —i que havia estat molt reeditat posteriorment tant en català com en alemany— ni tampoc sobre els materials originals que havien quedat inèdits i oblidats, ni vers la tasca d'Antoni M. Peña com a recopilador i redactor de les versions de rondalles ni com a recopilador i editor d'un extens conjunt de poesia popular. Va ser la tesi que vaig llegir a la Universitat de Barcelona el 2021 el treball que edità, analitzà i reunificà tot el corpus rondallístic, n'estudià la gènesi i el procés de creació, catalogà els materials i els comentà, tant de forma global com individual per a cada document narratiu (Valriu 2021). Aquesta recerca va ser una aportació nova als estudis folklòrics catalans i facilità altres recerques, de caràcter més específic o aplicat, com la que ara presentem.

1. L'investigador Josep Nicolau ha treballat sobre la trajectòria biogràfica i l'obra folklòrica d'Antoni M. Peña. Fruit de les seves recerques és el llibre *Cançons populars mallorquines (1896) d'Antoni M. Peña* (2024) que recull un milenar de cançons populars col·leccionades i publicades per Peña i l'estudi «*Cançons populars mallorquines (1896) i Filologia de Calendario (1903)*, dues obres sobre folklore d'Antoni M. Peña: edició i estudi introductori» (2023). Treball de fi de màster, Universitat de les Illes Balears. <http://hdl.handle.net/11201/166581>.

Com sempre sol passar, una recerca obre altres vies d'investigació complementàries. En aquest cas, la part de l'epistolari conservada a l'arxiu Lluís Salvador (ALLS) del Consell Insular de Mallorca² i la conservada a l'arxiu de la família Penya dipositada a l'arxiu de l'Ajuntament de Palma (AFP)³ no van ser treballades a fons en la tesi esmentada, sinó únicament utilitzades com a font d'informació complementària. El 2024 vaig poder localitzar altres cartes entre Lluís Salvador i els Penya a l'arxiu de Sant Felip Neri (ASFN) que complementaren la col·lecció inicial.⁴ Aquest fet em decidí a emprendre la tasca d'edició i anàlisi de l'epistolari complet. El resultat és l'estudi que ara teniu a les mans. Soc conscient que encara és possible que es trobin altres cartes, especialment els originals autògrafs d'algunes missives de l'arxiduc als Penya, perquè no els tenim tots. Tanmateix, amb els materials que conformen actualment l'epistolari ja és possible traçar de manera força detallada com va ser el procés de creació i edició del corpus Penya-Arxiduc.

Per establir i analitzar aquest procés les fonts fonamentals han estat, sens dubte, el pròleg de Lluís Salvador a l'edició alemanya del 1895, en el qual exposa els seus conceptes sobre literatura oral.⁵ També l'epistolari i un conjunt de materials que podríem anomenar complementaris, que localitzarem a l'ALLS del Consell de Mallorca, l'AFP de l'Ajuntament de Palma i les cartes conservades al convent de Sant Felip Neri (ASFN). D'entre aquesta documentació, destaca —com ja hem assenyalat— la col·lecció de cartes d'Antoni M. Penya dirigides a Lluís Salvador en les quals li retia comptes del treball de camp que duia a terme entre el juliol i l'octubre de 1894 —al llarg del seu recorregut per l'illa de Mallorca— però també el petit quadern que el col·lector portava en les seves recerques i que hem anomenat Quadern de Camp (QdC), localitzat entre els papers d'Antoni M. Penya.

2. En aquest arxiu es custòdia el fons LLS, procedent dels materials conservats a Valldemossa per la família Cilimingras, descendents dels hereus de Lluís Salvador. El gruix dels materials que han estat objecte del nostre treball procedeixen d'aquest arxiu.

3. Una gran quantitat de documentació procedent de la família Penya va ser dipositada a l'Arxiu de l'Ajuntament de Palma, i així es formà l'anomenat Arxiu Penya (AFP). Hi ha documentació molt diversa relativa a l'escriptor Pere d'Alcàntara Penya, la seva muller Antònia Gelabert, els fills i altres familiars, tant de caràcter personal com cultural i literari.

4. Sant Felip Neri disposa d'un interessant arxiu històric on es guarden tota mena de documents relacionats amb l'església i el convent dels trinitaris. També s'hi conserven documents originals d'escriptors i intel·lectuals de l'Escola Mallorquina, especialment de Miquel Costa i Llobera i M. Antònia Salvà. La família Penya vivia molt a prop del convent, concretament al carrer de Moliners, i estava molt vinculada a aquesta comunitat religiosa.

5. A la Biblioteca Bartomeu March es conserven dos exemplars de les edicions originals de 1895 dels volums *Rondalles de Mallorca* i *Märchen aus Mallorca*. El pròleg i l'epíleg de Lluís Salvador només es van publicar en l'edició en alemany, no en l'edició en català de Mallorca, probablement perquè l'autor considerà que una i altra anaven destinades a públics molt diferents.

Atès que en iniciar el treball les informacions biogràfiques sobre Antoni M. Penya eren poques i disperses, ha estat d'utilitat la documentació conservada a l'AFP, catalogada i a l'abast dels investigadors, que ens ha permès reconstruir la seva trajectòria biogràfica.⁶ D'altra banda, pel fet de ser un material inèdit i de primera mà, valorem molt especialment el quadern autobiogràfic de vuitanta-cinc pàgines que Penya titulà «Memorias» en el qual recull sintèticament, any per any, els fets principals de la seva biografia. També ens ha estat necessària l'extensa i variada bibliografia sobre l'arxiduc i la seva obra, però especialment la documentada biografia d'Helga Schwendinger *El archiduque Lluís Salvador de Austria. Príncipe, científico, viajero* (1991), per tal d'acostar-nos al personatge i al seu entorn personal, social i intel·lectual.⁷ Sobre la seva aportació al folklore cal consultar la *Història de la literatura popular catalana*, obra d'un equip d'especialistes en etnopoètica de diverses universitats.⁸

Per a les informacions relatives a lèxic hem acudit al *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB). També ens ha estat molt útil —especialment per a la concreció sobre el territori de les referències a narracions llegendàries i succeïts— la base de dades Nomenclàtor Toponímic de les Illes Balears (NOTIB), mitjançant la qual hem pogut localitzar i situar la majoria de topònims que se citen en l'epistolari i que avui en dia encara es conserven inalterats.

En resum, podem dir que les fonts del nostre treball han estat diverses i complementàries, que han combinat la recerca d'arxiu de materials inèdits generalment manuscrits amb la revisió bibliogràfica i les informacions que es poden consultar en línia, tant de bases de dades catalogràfiques com bibliogràfiques, biogràfiques, toponímiques i les que són arxius digitals de publicacions acadèmiques.

Encara que a hores d'ara el corpus de rondalles ja ha estat editat i publicat en diversos llibres (Valriu 2022, 2024a, 2024b i 2025), la revisió, l'anàlisi i l'estudi de l'epistolari entre els tres autors ens permetran establir de manera més aprofundida i detallada el concepte de folklore que tenia Lluís Salvador —impulsor del pro-

6. Per a una aproximació a la biografia d'Antoni M. Penya, vegeu l'article «Antoni M. Penya: a la percaça de l'imaginari» (Valriu 2020: 125-134). Sobre la família Penya i la seva aportació a la cultura de Mallorca, vegeu els treballs de Font (2006) i Rosselló (2008).

7. Sobre les rondalles publicades per Lluís Salvador, vegeu també els articles de Carme Oriol (1996a i 1996b).

8. Aquesta obra dedica un subcapítol a Lluís Salvador d'Àustria, en el qual revisa la contribució de l'arxiduc al folklore. Detalla la gènesi del projecte, el contingut del pròleg de l'arxiduc a la versió alemanya i un intercanvi epistolar entre l'arxiduc i Alcover a propòsit de la coincidència d'interessos en el tema de recollida i publicació de rondalles; també remarca l'escassa difusió que degué tenir l'obra entre els lectors mallorquins i, finalment, esmenta les característiques d'algunes de les edicions posteriors. En notes a peu de pàgina inclou informació sobre la recepció d'aquestes publicacions entre els estudiosos i en les revistes de l'època (Oriol/Samper 2017: 234).

jecte— i el que a poc a poc es formà la persona que l'executà —Antoni M. Penya—, com també qui actuà com a mediador i revisor —Pere d'A. Penya. Aquests conceptes i les idees apriorístiques dels tres coautors es reflectiren en la metodologia usada i en el resultat final de la recerca, tant en la part publicada el 1895 com en la part que restà inèdita.

Criteris d'edició i transcripció de l'epistolari Penya-Arxiduc

Amb el propòsit de facilitar al màxim possible la lectura, hem regularitzat l'ortografia tant dels textos en espanyol com dels textos en català. També hem adequat la puntuació a la normativa actual. Cal, però, fer algunes precisions al criteri enunciat:

1. Hem regularitzat els topònims (Bunyola per *Buñola; Alfàbia per *Aufabi, etc.).
2. Hem desenvolupat la majoria de les abreviatures que presenta l'original, tant en les dates com en les fórmules de cortesia inicials i finals de les cartes.
3. Hem regularitzat l'ús segons la normativa de les preposicions *en* i *amb*.
4. Els valors numèrics s'han expressat amb paraules, no en xifres.
5. Ateses les vacil·lacions entre les formes *por* i *para*, les hem escrites sempre d'acord amb la normativa.

Hem respectat:

1. Els dialectalismes i els localismes de l'original.
2. Les grafies que —tot i no ser normatives— apareixen documentades al DCVB.

L'inici del projecte (del 17 al 24 de juny de 1894)

Hem dividit el conjunt de l'epistolari en tres blocs: el primer correspon a l'intercanvi d'observacions entre Lluís Salvador i Pere d'A. Penya sobre la viabilitat del projecte, l'elecció del recol·lector i la preparació de la tasca; el segon al període d'execució del treball de camp i el tercer al procés d'edició.

Tenim set cartes que ens detallen el primer bloc, el del disseny i preparació. La carta 1 en la qual Lluís Salvador i Pere d'A. Penya es plantegen com es podria fer realitat el projecte, la 2 en la qual l'arxiduc demana a Penya qui podria fer el treball de camp i les condicions —molt sumàries— de l'encàrrec i la 3 (en la qual Pere d'A. proposa el seu fill per dur endavant la recerca). La 4 és una targeta circumstancial, la 5 (de la qual tenim també l'esborrany 5bis) és la missiva fonamental per saber quines directrius va rebre Antoni M. Penya per fer el seu treball. Podríem dir que aquesta carta és una mena de pedra de Rosetta que ens dona bona part de les claus necessàries per entendre i interpretar els objectius del projecte, el procés

de realització i el resultat final, així com alguns conceptes sobre folklore i idees preconcebudes de Lluís Salvador. La 6 és la pedra de toc de l'inici del treball de camp i la 7 tanca aquest primer cicle de missives i ens fa palesa la participació activa del pare, Pere d'A. Penya, en la realització d'algunes tasques importants.

Destacarem els punts fonamentals que són rellevants per entendre el plantejament de la recerca:

1. Pere d'A. Penya exposa a Lluís Salvador que les persones que saben més rondalles són les dones majors, i per tant creu que les al·lotes joves serien les que millor podrien fer les tasques de recollida, per la confiança que fàcilment es podria establir entre unes i altres. L'arxiduc respon que això seria molt senzill als Estats Units, però que no ho veu viable a Mallorca. Són dues observacions interessants perquè ens mostren dues realitats sociològiques diferents que influeixen la tasca de recollida de materials folklòrics. De fet, al llarg del segle XIX i del XX pràcticament no hi hagué cap dona que recollís rondalles a Mallorca, almenys de manera sistemàtica. Sí que hi va haver un grup de dones folkloristes a Catalunya el primer terç del segle XX, sota el mestratge de Rossend Serra i Pagès, tot i que la seva tasca es va silenciar i ha quedat molt oblidada.

2. En aquestes cartes són molt interessants les dues llistes de materials narratius que s'intercanvien. En la carta 1 Penya aporta una llarga llista de cinquanta-dos ítems que fan referència a llegendes o succeïts dels quals té referència i que haurien de ser objecte de recerca («Tradicions que és convenient averiguar»). Moltes d'aquestes indicacions són simplement un topònim (Coll d'en Rabassa, Femenia, Reboster) o el nom d'un personatge (el batle Serra, el sen Malcap, en Barrera), altres tenen un enunciat més complet i semblen el títol d'una narració (La doneta del carrer del sol, El dimoni de la coma Pregona, La por del Forn). Un petit nombre d'aquests ítems es poden localitzar en els llegendaris i rondallaris publicats a Mallorca amb posterioritat a 1894, d'altres és pràcticament impossible saber a què o a qui es referien. Lluís Salvador també aporta la seva petita llista —vuit ítems— amb enunciats de narracions que coneix per una o altra via, però tampoc no els desenvolupa. Només algunes d'aquestes referències les retrobarem després desenvolupades en el corpus que aconseguí arregar Antoni M. Penya al llarg dels quatre mesos següents.

3. La recerca de la persona adient: Lluís Salvador demana a Pere d'A. que li proposi algú competent per fer la recerca i ell li proposa Antoni M., el seu primogènit. El pare destaca del seu fill el fet que és bon coneixedor de la literatura mallorquina, que coneix bé l'illa i que té disponibilitat, perquè exerceix de professor i a l'estiu fa vacances. Efectivament, Antoni M. havia estudiat Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona i era afeccionat a les cançons populars i excursionista, bon coneixedor del territori. L'arxiduc acceptà la proposta, convençut de la idoneïtat del candidat.

4. La carta 5 i el seu esborrany ens proporcionen moltes claus per entendre com volia l'arxiduc que es dugués a terme el treball de camp i la posterior redacció de materials.

a. Anar a la recerca de la genuïnitat: calia buscar rondalles mallorquines i com més antigues millor, especialment si podien ser d'origen àrab. S'havien de rebutjar les foranes i les d'origen literari. Aquí podem copsar l'atracció vers l'exotisme i l'orientalisme pròpia dels intel·lectuals europeus de l'època. També es fa palès que Lluís Salvador no era conscient de la universalitat de la narrativa oral ni de com els arguments són comuns a un gran nombre de cultures.

b. Convenia posar per ordre alfabètic els títols o temes dels materials recollits per facilitar les revisions i comparacions. No comptaven amb cap eina de catalogació de materials folklòrics. L'ordre alfabètic per la paraula-clau va ser una forma senzilla d'ús intern per intentar posar un cert ordre funcional en l'extens conjunt de narracions que es va recollir.

c. No s'havien de menysprear els relats fragmentaris, perquè potser podrien servir per confegir un relat complet. Aquesta opció de reconstrucció de rondalles a partir de versions incompletes també la va posar en pràctica Antoni M. Alcover en el seu aplec (Grimalt 2022: 81-94) i altres folkloristes de l'època.

d. Fidelitat a l'oralitat, les rondalles recollides s'havien de redactar en versions no embellides literàriament.

e. Brevetat: les versions no havien de ser gaire llargues.

f. Abundància: recollir força materials per poder fer després una selecció i publicar-ne una antologia.

g. Era convenient evitar els relats escabrosos, per tal que el resultat final —les rondalles publicades— poguessin ser una lectura adequada a totes les edats.⁹

5. La carta 7 ens indica clarament la participació de Pere d'A. en el projecte. Ell no farà el treball de camp, però ajudarà el seu fill en les diverses tasques, l'assessorarà i supervisarà el procés. Ens trobem, per tant, amb un projecte dut a terme per tres persones: l'arxiduc Lluís Salvador i els Penya, pare i fill. Cada un d'ells acomplí la seva part de la feina amb diligència i voluntat.

9. En aquest punt l'arxiduc fa una observació molt personal, ve a dir que entre les rondalles mallorquines no n'hi ha de «lúgubres o oscuras», i deixa entreveure un cert pensament tòpic, la idea romàntica del *poble infant*, segons la qual els pobles poc desenvolupats són de mentalitat infantil, innocents i alegres.

El desenvolupament del treball de camp (del 8 de juliol al 17 d'agost de 1894)

En aquest segon bloc només comptem amb quatre cartes, tres d'Antoni M. Peña a Lluís Salvador i només una de resposta de l'arxiduc, perquè a hores d'ara les altres respostes no han estat localitzades i no sabem si es conserven o s'han perdut. Tanmateix, la informació que ens aporten aquestes missives sobre el treball de camp és valuosa i —en alguns casos— es pot complementar amb les anotacions del QdC que portava el recol·lector i que es conserva a l'AFP.

Destacarem els punts fonamentals que són rellevants per entendre el procés de recerca:

1. Peña inicià el treball de camp per la zona de ponent de l'illa. Allà recollí força materials, uns de complets i d'altres fragmentaris. Algunes narracions li semblaren succeïts relativament recents, però també les anotà.

2. Paral·lelament a la recerca, degué iniciar la redacció dels textos, fet que li plantejà dubtes ortogràfics i d'estil que no havia comentat prèviament amb l'arxiduc sobre com resoldre'ls. Els dubtes, evidentment, derivaven del contrast entre el caràcter oral i col·loquial dels materials amb els quals treballava i les convencions d'escriptura literària vigents a l'època. Calia trobar un model adient i per això li envià un text de mostra, una rondalla breu ja redactada titulada «Es cotxo d'or». Lluís Salvador es mostrà conforme amb la proposta ortogràfica, que no sabem si havia estat validada prèviament per Pere d'A. Peña.

3. Vint dies després de l'inici del treball de camp, Peña ja constata que hi ha molts de materials fragmentaris. Amb alguns pot recompondre rondalles completes i amb altres no. Val a dir que en llegir les versions redactades no és possible copsar aquest procés de reconstrucció, que es va fer amb prou professionalitat.

4. L'últim paràgraf de la carta 10 corrobora el que ja s'havia anunciat a la 2: el treball seria remunerat. Antoni M. demana a l'arxiduc que li avenci alguns diners, perquè el recorregut i l'estada a diverses localitats li genera despeses que no pot assumir. Lluís Salvador degué atendre adequadament aquesta demanda, perquè no trobem cap altra referència al tema econòmic. Peña remarca, amb molt de respecte, que li agradaria poder fer el treball de franc, però que la seva situació personal no l'hi permet.

5. La carta 11 és important perquè fou escrita després d'una entrevista a Miramar i planteja l'ardu problema de la genuïnitat —o manca de genuïnitat— de les rondalles aportades pels informants, així com la qüestió de quins materials s'han de recollir i quins cal descartar a partir d'aquesta premissa. La idea errònia de l'arxiduc, d'arrel romàntica, de buscar *rondalles mallorquines antigues* dificultà i alentí la feina de Peña. El recol·lector prest s'adonà de l'abundància i la riquesa de les rondalles meravelloses i de les realistes, mentre que les llegendes i els succeïts —que tenien una aparença més *mallorquina*— eren relats menys freqüents i

més breus. No tenim la resposta de Lluís Salvador, però el cert és que el corpus complet està format per cent seixanta-nou narracions, de les quals només setanta-cinc són llegendes, succeïts i tradicions explicatives, i la resta són rondalles pròpiament dites. Sí que és cert que a l'hora de seleccionar les que es publicarien, Lluís Salvador elegí cinquanta-quatre relats, dels quals vint-i-quatre eren rondalles i els altres trenta llegendes, succeïts i tradicions explicatives, per tant hi hagué un cert biaix a favor d'aquests relats que semblaven més *mallorquins* i amb més relació amb la *història* de l'illa, sobretot perquè parlaven de personatges i indrets concrets (Valriu 2022: 87-90).

6. L'última carta d'aquest apartat és d'Antoni M. Penya i està datada a Palma a 6 de novembre. Entre mitjans d'agost i primers de novembre no tenim constància de cap missiva, però això no vol dir que no existissin. De fet, pel QdC sabem que Penya seguí el seu periple i el donà per finalitzat el 30 d'octubre. En aquest període visità Deià, Pont d'Inca, Felanitx, Santa Margalida, Muro, Llubí, sa Pobla, Manacor, Artà, Capdepera i cala Rajada, Son Servera, Porto Cristo, Felanitx, Campos i Colònia de Sant Jordi, ses Salines, es Llombards, Santanyí, s'Alqueria Blanca, Porreres, Lluçmajor i Randa. A tots aquests indrets hi recollí materials folklòrics. Entre una eixida i l'altra passava dies a Palma (Valriu 2022: 50-51). Encara que Antoni M. escrigués a l'arxiduc i li digués: «He concluido de recorrer todos los pueblos», el cert és que sembla que hi hagué un bon conjunt de pobles del Raiguer i el Pla de Mallorca que no va visitar, perquè no hi ha cap rondalla recollida ni cap indicació al QdC de la visita, ni de possibles mediadors o informants.

Entre aquests pobles *oblidats* destacariem Inca,¹⁰ Sineu, Montuïri i Algaida, entre d'altres. Penya es justifica de dues maneres, d'una banda diu que «En muchos pueblos del centro de la isla no he podido encontrar ni una *rondaya* siquiera digna de escribirse» —cal dir que dubtem molt de la veracitat d'aquesta afirmació, sobretot perquè al QdC no hi ha cap constància d'aquestes visites— i de l'altra afirma que «casi nada absolutamente queda, a no ser algún chascarrillo de mal género y obsceno u inmoral»; per tant, addueix una valoració moral i un criteri d'exclusió de materials basat en premisses de *decòrum*, molt propi dels folkloristes vuitcentistes i —no ho oblidem— ajustat a les directrius que l'arxiduc li havia donat en la seva carta 5.

Probablement, en un moment donat de les seves eixides a la recerca de rondalles, Penya en va començar a trobar moltes de les quals ja tenia alguna versió, i també considerà que comptava amb una col·lecció prou representativa. Aleshores

10. Hi ha una rondalla de la qual s'indica que és o prové d'Inca, concretament la titulada «Els dos geperuts» (Valriu 2022: 181-182), però no hi ha cap altre índex que indiqui que Penya va fer treball de camp a Inca. És probable que algunes rondalles provenguin d'informants coneguts pel recol·lector pel seu entorn familiar o social i que les recollís sense desplaçar-se a la localitat indicada.

degué decidir no visitar aquestes poblacions i donar per enllestit el treball de camp. Tanmateix, en l'última carta d'aquest període —quan ja dona per conclosa la recerca— Penya es plany de no haver trobat més materials: «Siento mucho que el número de ellas no haya podido ser tan crecido como yo creía al principio». El mes de novembre Antoni M. lliurà a l'arxiduc cent catorze narracions perfectament redactades, escrites a mà en plec de paper quadriculat, totes amb la mateixa cal·ligrafia acurada i pròpia de l'època. Pensem, però, que hi hagué un segon lliurament de narracions breus, escrites en quartilles, en format apaïsat i que probablement eren les notes preses al vol de boca dels informants o resums anotats després de cada entrevista. Un tercer grup serien narracions molt fragmentàries o concises —a vegades just dues línies— que hem localitzat a l'arxiu AFP, entre els papers d'Antoni M. que s'han conservat. Això ens ha permès reconstruir la col·lecció que a hores d'ara considerem completa, que consta —com ja hem assenyalat— d'un total de cent seixanta-nou narracions recollides de l'oralitat (Valriu 2022).

7. Finalment, ens cal destacar que fins a l'últim moment pesà el tema de la recerca de la genuïtat, atès que Penya remarca que recollí algunes rondalles que després s'adonà «que eran de Grimm». Cal dir que no les rebutjà, sinó que afegí una nota explicativa adreçada a l'arxiduc a sota de cada rondalla.

El procés d'edició (del 16 de novembre de 1895 al 31 de maig de 1896)

Entre l'última carta d'Antoni M. Penya a l'arxiduc referida a la finalització del treball de camp i el lliurament d'originals a Miramar (carta 12) i la primera de Pere d'A. Penya que tracta del procés de correcció de proves (carta 13) va passar un any. Al llarg d'aquest any, de novembre de 1894 a novembre de 1895, l'arxiduc va llegir els originals i seleccionà les rondalles que inclouria a l'antologia, les ordenà segons el seu criteri, les va fer traduir a l'alemany —no sabem qui va ser el traductor, és poc probable que fos ell mateix— i redactà el pròleg i l'epíleg de la versió traduïda. Els originals manuscrits foren enviats a Würzburg, a la Imperial i Reial Llibreria de Cort de Leo Woerl, allà s'estamparen amb data de 1895 i els plecs amb les proves d'impremta retornaren a Mallorca per a la seva correcció el novembre del 1895. No sabem si els plecs de les proves arribaren totes juntes a Valldemossa o —com sembla més probable— en diverses trameses a mesura que s'imprimien. Des d'aquest moment, però, tant Lluís Salvador com Pere d'A. treballaren a bon ritme per agilitar el final de l'edició. Lluís Salvador va revisar les proves i —des de Miramar estant— les envià al domicili de Palma de la família Penya, en petites trameses per tal que es fes la revisió i correcció pertinent. Sembla que en aquesta part del procés la intervenció d'Antoni M. degué ser escassa o nul·la, i que la feina va recaure en el seu pare, amb llarga experiència en aquest tipus de treballs, atès que a més de ser escriptor havia dirigit diverses revistes culturals.

De la missiva 13 a la 22 es tracta la correcció d'aspectes formals, especialment de caràcter ortogràfic i gramatical, però també de disposició dels textos sobre el paper i de títols per a diverses narracions que inicialment no en tenien. Es pot apreciar una molt bona sintonia de treball entre Lluís Salvador i Pere d'A. Penya. El període de correcció s'allargà aproximadament dos mesos i l'arxiduc mostrà una certa pressa per enllestir la feina. La carta 23 i la 24 són comentaris de lèxic, sobretot curiositats lèxiques que Lluís Salvador expressà i que Penya respongué detalladament. La carta 25 és un regreïament de cortesia de Lluís Salvador a Antoni M. Penya, però allò important d'aquesta missiva és que va acompanyada de l'obsequi d'un exemplar de *Märchen aus Mallorca*, la qual cosa ens certifica que la versió alemanya de les nostres rondalles ja havia arribat a Mallorca el 30 de març del 1896. Finalment, l'última carta, 26, datada a 31 de maig, té un contingut simbòlic i emotiu important. Antoni M. Penya rep, de mans d'un missatger de Lluís Salvador, dos exemplars de les *Rondalles de Mallorca*. Aquest fet ens indica que probablement arribà primer a l'illa la versió en alemany i dos mesos més tard la versió original en català. La resposta immediata d'agraïment d'Antoni M. Penya palesa l'emoció que va sentir en veure el llibre publicat, fruit de les seves eixides i recerques, i també la seva humilitat: «En este momento acaba de entregarme *es Xiu* los dos libros de *Rondalles*, digno y precioso obsequio que al agradecerle con toda mi alma aseguro a Vuestra Alteza que guardaré con inmenso cariño, no tan solo por el ilustre origen sino también por la parte que, aunque modestísima, tengo en tal obra».

Assenyalarem els aspectes més destacables d'aquest tercer i últim bloc de cartes:

1. Era una tasca prou difícil establir uns criteris ortogràfics quan encara la llengua catalana no tenia unes normes unificades, i més amb l'objectiu de reflectir en el text la parla col·loquial i espontània dels narradors orals. Hi ha per part dels tres principals artífexs del projecte una clara voluntat de presentar al lector un producte de qualitat, lluny de la improvisació, digne i coherent tant pel que fa a la gramàtica com a l'ortografia.

2. Pere d'A. es preocupa per la coherència textual, i també per la unitat temàtica i l'especificitat geogràfica i temporal de cada narració. Així, a la carta 17 fa una sèrie de consideracions i propostes relatives a llegendes i succeïts que convé que es presentin al lector de manera independent i diferenciada per evitar confusions o ambigüitats. Probablement molts d'aquests textos provenen d'una segona tramesa de materials a Lluís Salvador, que no estaven tan elaborats com els de la primera i molts dels quals no tenien cap títol específic, com indica l'arxiduc a la carta 20.

3. Una mostra de l'interès de Lluís Salvador per aquesta tasca de recollida i publicació de rondalles —un projecte petit en comparació amb els que solia emprendre— és la breu carta 23, en la qual demana el significat de la paraula *falis-tronco*. També és remarcable i curiosa l'extensa resposta de Pere d'A., amb un ve-

ritable esforç per donar explicacions, posar exemples i fins i tot fer propostes de noves recerques. Tant una com l'altra posen de manifest l'interès d'ambdós per aquest treball i el respecte mutu.

Cloenda

Volem posar en valor aquest epistolari perquè és la primera vegada en la folklorística catalana que podem conèixer amb tant de detall el procés de disseny, recollida, redacció i edició d'un extens conjunt de rondalles arreplegades de viva veu dels informants. Aquest fet ens ha permès aprofundir i entendre a través de les cartes unes determinades idees i plantejaments sobre el folklore en general i les rondalles i llegendes en particular que eren habituals entre els intel·lectuals del segle XIX i que preocupaven els nostres tres autors. Especialment, hem volgut posar de relleu temes com la genuïtat dels materials, la selecció a partir de criteris morals, el biaix de gènere a l'hora de plantejar la recerca, la valoració o no de les diverses versions, el llenguatge usat en el pas de l'oral a l'escrit, la presentació dels materials per a l'edició, etc. En conjunt, el nostre treball complementa el corpus estudiat però també incideix en altres aspectes contextuais sobre els quals habitualment no tenim cap tipus d'informació i que influeixen —i molt— en el resultat final.

Cal tenir en compte que aquest epistolari no inclou totes les cartes que tenim documentades entre Lluís Salvador i Pere d'A. i Antoni M. Penya. Hem centrat el nostre treball en les que tracten del projecte *Rondalles de Mallorca*. Abans ja hi havia hagut una extensa correspondència entre l'arxiduc i Pere d'A. perquè —com hem assenyalat— l'erudit mallorquí era un dels seus col·laboradors més apreciats. La relació cordial de l'arxiduc amb el fill continuà almenys fins el 1910. Algunes cartes eren de cortesia, com l'intercanvi de felicitacions per les festes de Nadal i les notes de condol pel traspàs d'algun familiar. Altres, però, tenien un vessant professional, com és ara l'intercanvi de noves publicacions de l'un i de l'altre.

Pel que fa a temes de folklore, el 1909 sabem que Lluís Salvador demanà a Antoni M. Penya ajut per localitzar informacions històriques i llegendàries sobre el castell de Santueri (Felanitx) i que aquest li respongué i s'esforçà a trobar la informació pertinent. En aquestes dates Lluís Salvador preparava el seu llibre sobre els castells roquers de Mallorca, titulat *Die Felsenfesten Mallorcas*, que publicà el 1910. L'octubre de 1910, Antoni M. Penya va rebre un exemplar d'aquesta obra en senyal d'agraïment per la seva col·laboració. Dissortadament, la majoria de les cartes de l'arxiduc als Penya no han estat localitzades i les que tenim són còpies o esborranys que es conservaren a l'arxiu de l'arxiduc.

Ens queda l'interrogant de si Lluís Salvador es plantejà en algun moment publicar algun altre o alguns altres volums de rondalles a partir dels materials inèdits facilitats per Antoni M. i que restaren al seu arxiu. Justament, el 1896, els mateixos

mesos que els exemplars de les *Rondayes de Mallorca* arribaren a l'illa provinents de la casa editora de l'imperi austrohongarès, va aparèixer el primer volum de les *Rondaies Mallorquines d'en Jordi des Racó* d'Antoni M. Alcover. És probable que Lluís Salvador decidís deixar en mans d'Alcover la continuïtat d'aquesta tasca. Hi ha cartes entre ells dos que ens ho poden fer pensar. Però aquest ja serà objecte d'un altre treball, una altra peça per aportar a la construcció de la història del folklore del nostre país.

Referències

- FONT, Miquel S. (2006): *Pere d'Alcàntara Penya (1823-1906). Vida i obra*. Palma: Miquel Font Editor.
- GRIMALT, Josep M. (2022): «Les rondalles reconstruïdes de mossèn Alcover». A: *Entre l'oralitat i l'escriptura*. Barcelona-Palma: Publicacions de l'Abadia de Montserrat – UIB.
- LLUÍS SALVADOR, arxiduc (1895a): *Rondayes de Mallorca*. Würzburg: Leo Woerl.
- (1895b): *Märchen aus Mallorca*. Würzburg i Lepizig: Leo Woerl.
- (1982 [1895]): *Rondayes de Mallorca*. Edició catalana facsímil de la de Würzburg. Sa Pobla: José J. de Olañeta, Editor.
- NICOLAU, Josep (2024): *Cançons populars mallorquines (1896) d'Antoni M. Penya*. Pollença: El Gall Editor.
- «*Cançons populars mallorquines (1896) i Filología de Calendario (1903)*, dues obres sobre folklore d'Antoni M. Penya: edició i estudi introductori». Treball de fi de màster, Universitat de les Illes Balears. <http://hdl.handle.net/11201/166581>.
- ORIOI, Carme (1996a): «Les *Rondaies de Mallorca* de l'arxiduc Lluís Salvador: oralitat i gènere dels relats». A: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XXXII. Miscel·lània Germà Colón*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- 1996b: «Ludwig Salvator, Erzherzog». *Enzyklopädie des Märchens* 8: Berlín, Nova York: Walter de Gruyter.
- ORIOI, C. i E. SAMPER (2017): *Història de la literatura popular catalana*. Edició a cura de C. Oriol i E. Samper. Tarragona-Alacant-Palma: URV, UA, UIB.
- ROSSELLÓ, Ramon (2008): *Pere d'Alcàntara Penya i Nicolau (1823-1906). Relacions amb Felanitx*. Edició de l'autor.
- SCHWENDINGER, Helga (1991): *El archiduque Luis Salvador de Austria. Príncipe, científico, viajero*. Palma: Miquel Font Editor.
- VALRIU, Caterina (2020): «Antoni M. Penya i Gelabert: a la percaça de l'imaginari». A: *Mons reals i imaginats en l'etnopoètica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2021): «El corpus de rondalles de Mallorca d'Antoni M. Penya i l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana: edició, catalogació i estudi». Universitat de Barcelona, programa de doctorat «Societat i Cultura: Història, Antropologia, Art i Patrimoni».
- (2022): *Les rondalles que l'arxiduc no va publicar*. València: Galés Edicions.
- (2024a): *29 rondalles meravelloses de Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- (2024b): *Les llegendes de l'arxiduc*. Palma: Illa Edicions.
- (2025): *Les rondalles de sa Pobla*. Palma: Lleonard Muntaner, Editor.
- UTHER, Hans-Jörg [ATU] (2004): *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*. Folklore Fellows' Communications 284-286. 3 volums. Hèlsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- VERDAGUER, Jacint (1896): «Rundayes de Mallorca». *L'Atlàntida* 1 (15 de maig de 1896).
- VIDAL I ALCOVER, Jaume (1996): *Estudis de literatura medieval i moderna*. Palma: Editorial Moll.

Arxiu consultats

Arxiu General del Consell Insular de Mallorca
 Arxiu de l'Ajuntament de Palma
 Arxiu Sant Felip Neri (Palma)
 Biblioteca Bartomeu March (Palma)

Llista d'abreviatures

ALLS: Arxiu Arxiduc Lluís Salvador
 ASFN: Arxiu Sant Felip Neri
 AFP: Arxiu Família Penya
 DCVB: *Diccionari Català-Valencià-Balear*
 NOTIB: Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears
 QdC: Quadern de camp

L'EPISTOLARI

Cartes relatives al projecte

1. De Pere d'A. Penya a Lluís Salvador, 17/06/1894 (ALLS)

Palma, 17 de junio de 1894

A su Alteza el Sr. D. Luís Salvador
Estaca de Miramar

Muy Sr. Mío y de toda mi consideración y respeto. No tengo olvidado el encargo que Vuestra Alteza tuvo la dignación [sic] de hacerme y creo que siendo las mujeres ancianas las que mejores detalles pueden subministrar sobre sucesos fantásticos, caballerescos y extraordinarios, las personas más indicadas para explotar esas minas han de ser las niñas y jóvenes del mismo sexo. Recordé, por de pronto que este su seguro servidor tenía una relación de títulos o apuntes relativo a esta clase de literatura para ver de adquirir datos sobre los hechos que entrañan dichos títulos y sobre las localidades en que puedan ser puestos en claro; y hoy que no he tenido que salir al campo a operar, he ojeado mis mamotretos y encontrado la lista en donde tenía apuntados los títulos, la cual le copio en papel aparte. El estar de continuo ocupado en el trabajo cotidiano para la vida y atención de mi familia me ha impedido dedicar algún tiempo exprofeso a la averiguación de detalles relativos a dichos hechos. Para poder hacerlo con fruto es condición precisa el perder mucho tiempo como Vuestra Alteza conoce y esta circunstancia no ha podido ser conciliada hasta ahora con mi atareada vida.

Tan luego como pueda adquirir nuevos datos referentes a cualquiera de los indicados hechos, tendrá el honor de manifestárselos este su afectísimo seguro servidor que besa su mano.

Pedro de A. Peña

Tradicions que és convenient averiguar:¹¹

Dª Margalida Lliteres o la Reina Mora (Andratx)

L'esclau de So n'Orlandis (ídem)

La vella d'en Puigdorfila

En Bernat Cincclaus (Santanyí)

La fantasma de Capcorb (Llucmajor)

Els picapedrers de Mainou (Santa Maria)

11. Llista adjunta a la carta amb indicacions i referències a ítems de narrativa folklòrica.

La por de Perola (Llucmajor)
El dimoni de la Coma pregona (ídem)
L'esclau de Xorrigo (Algaida)
El sen Malcap
La potada del cavall (Es Capdellà)
El sen Monroi
En Comellà
La Beata blanca
L'estudi de la font
L'era d'en Garriga
El Putxet
El batle Serra
Cas Concos (Felanitx)
Sant Llorenç des Cardassar (Manacor)
El pou de Son Fadri
La costa de Sant Miquel (Palma)
La fantasma de Can Fortuny (ídem)
Lo de Can Cru
Son Fluxà
El Campet
Reboster
Femenia
La doneta del carrer del Sol
El mort de l'Argenteria (Palma)
Na Guiterrona (Palma)
L'amo de Son Fortesa
El pes del Carbó (Palma)
L'era d'Escorca
La por de Son Pont
Hurtuluix
El pou dels Ermassets
El salt de Son Fortesa (Calvià o Puigpunyent)
Son Cotoner
Mestre Tòfol
La telerada
Sarrià (Establiments)
En Serra de la Cadena
El Rafal de Planícia (Banyalbufar)
En Tià de sa Real (Manacor)
El segar de Son Vaquer

En Barrera
La por del Puig
La por del Forn
El Coll d'en Rabassa
Els [sic] Bauç
Els [sic] Pont d'Inca

2. De Lluís Salvador a Pere d'A. Peña, 19/ 06/ 1894 (ASFN)

Miramar, 19 junio 1894

Señor D. Pedro de Alcántara Peña

Muy Señor mío y de distinguida consideración y aprecio. Acabo de recibir su atenta del 17 y le doy las más sentidas gracias por los apuntes relativos a cuentos locales. Lo que usted me indica que sería cosa facilísima en los Estados Unidos de encontrar señoritas jóvenes que tomarían con gusto el encargo de recorrer todos los pueblos para recoger tradiciones, no creo, según conozco el país cosa tan fácil en Mallorca. Seguro que usted conoce persona apta por el objeto, que, por supuesto contaría correspondiente remuneración, tomaría el encargo, lo que mucho celebraría me hicieseis saber a la mayor brevedad posible. Pequeñísimas son las distancias entre pueblo y pueblo así que con facilidad en tiempo de 4 meses podrían ser todos corridos entreteniéndose en cada uno de ellos el tiempo oportuno para hacer las necesarias pesquisas.

Con [il·legible] recuerdos para su hijo.
Su afectísimo

Luís Salvador

3. De Pere d'A. Peña a Lluís Salvador, 20/ 06/ 1894 (ALLS)

Palma, 20 de junio de 1894

A su Alteza el Sr. Archiduque de Austria D. Luís Salvador

Muy Sr. mío y de mi mayor consideración y respeto. Acabo de recibir su atenta de ayer y en su contestación me atrevo a proponerle como persona apta para el cargo que Vuestra Alteza desea a mi hijo Antonio, acreditado ya en literatura mallorquina y conocedor en gran manera de nuestro país.

Como dedicado que está a la enseñanza tiene ahora tres meses de vacaciones puede muy bien dedicarse a este servicio en beneficio de Vuestra Alteza.

El mismo hijo que precisa pasar mañana para ver a Miramar, que no conocerán, será el dador de la presente que deseo encuentre a Vuestra Alteza en cabal salud.

De Vuestra Alteza afectísimo seguro servidor que besa su mano.

Pedro de A. Peña

4. Targeta d'Antoni M. Peña a Lluís Salvador, 22/06/1894 (ALLS)

[targeta de visita d'Antoni M. Peña amb la següent nota manuscrita en tinta lila:]

Miramar, 22 junio de 1894

B. L. M. a Su Alteza el Ilustrísimo Sr. Archiduque de Austria su afectísimo seguro servidor y tiene el gusto de dejarle la adjunta carta que ha traído aquí aprovechando la venida de un amigo a visitar esta casa.

Queda a las órdenes de Vuestra Alteza

Su afectísimo seguro servidor y atento

Antonio Peña

Le ruego dispense la confianza de escribir con su mismo tintero.

5. De Lluís Salvador a Pere d'A. Peña, 23/ 06/ 1894 (ASFN)

Estaca de Miramar, 23 de junio 1894

Señor D. P. de A. Peña

Muy Sr. mío y de distinguida consideración y aprecio. Acabo de recibir su atenta del 20 y mucho celebro que su hijo Antonio, persona muy apta, se quiera imponer la molestia de recoger cuentos y tradiciones locales en todos los pueblos de la isla. Lo que ahora conviene es aprovechar el tiempo lo *más pronto posible* siendo que la enseñanza no le permitiera de ejecutar tal encargo. Siento mucho no haber tenido el gusto de hablar con él ayer, siendo que estaba en la Estaca¹² corrigiendo las últimas pruebas de imprenta del VIII y último cuaderno de mi descripción de las islas de Lípari que he al fin concluido.¹³

12. S'Estaca és un possessió pròxima a la possessió de Miramar. Ambdues finques eren propietat de l'arxiduc Lluís Salvador.

13. Fa referència al llibre *Die Liparischen Inseln 8: Allgemeiner Theil*. Praga [s.n.] (Druck und Verlag von Heinr. Mercy), 1. 1894.

Por mayor claricia [sic] me permito de poner por escrito las siguientes indicaciones:

i. De clara preferencia a las tradiciones de carácter puramente local referentes [sic] a [il-legible] para cuentos buscando principalmente los de origen árabe o de los tiempos más antiguos. En cuanto a rondayes o cuentos propiamente dichos les [sic] buscamos en lo posible que sean de origen local y no introducidos y adaptados a ideas y costumbres locales como con muchos sucede que de origen literario han pasado a ser propiedad de la Tradición popular.

ii. Se pondrán a medida que se van recogiendo por orden alfabético de su título para poder enseguida comparar si se han transcrito o no.

iii. Ayendo [sic] una repetición de un cuento ya transcrito se verá si hay cosas nuevas para añadir al que uno ya tienen [sic] y que quizás fue contado mutilado, lo que a menudo suele suceder.

iv. Buscar de transcribirlo lo más posible el modo sencillo de contarlos sin perfeccionarlos literariamente.

v. Más pecar por demasiados cuentos que por menos, permitiendo después una mejor selección.

vi. Evitar los de carácter lúgubre o oscuros buscando presentar una colección apta a entretener agradablemente y para todas las edades, aunque estas dos observaciones casi pudieran considerarse inútiles lo menos la última para cuentos mallorquines.

Tengo apuntados los que en hoja separada van con cortas indicaciones como algunos más de añadir a la lista que usted me remitió y que seguro volverá muy numerosa.

Con toda consideración

Luís Salvador

5 bis. Esborrany de Lluís Salvador a Pere d'A. Penya, 23/ 06/ 1894 (ALLS)¹⁴

Miramar, 23 de junio 1894

Señor Don Pedro de A. Peña

Muy señor mío y de distinguida consideración y aprecio. Acabo de recibir su atenta del 20 y mucho celebro que su hijo Antonio se quiera imponer la molestia de recoger [sic] todos los pueblos para coleccionar cuentos y tradiciones locales.

14. Adjuntem l'esborrany de la carta per tal com permet comparar i completar la informació.

Lo que por ahora conviene es aprovechar el tiempo lo más pronto posible siendo que más adelante la enseñanza no se lo permitiera [seguir tal ...].

Siento mucho no haber tenido el gusto de hablar con él aquí siendo que yo estaba en la Estaca corrigiendo las últimas pruebas de mi descripción de las islas de Lipari que después de 3/2 queda concluido [fragment inintel·ligible].

Por mayor claración [sic] me permito de poner por escrito las siguientes indicaciones:

I. Poner a medida que se van recogiendo los cuentos por orden alfabético del título a fin de poder enseguida comparar si se han transcrito o no [interlineat «y mirar donde se ...»]

II. ----- un cuento repetido completar [completar con los accesorios si es el caso]... lo que hay a modo de que de otros se pudiera lo transcrito... se apreciarán de otros, lo que muy a menudo debe suceder, se aprovecharán de otros.

III. Buscar de transcribir lo más posible el modo sencillo de contarlos sin perfeccionarlos literariamente.

IV. Indicarme el contenido en forma relativamente corta a fin que cada cuento venga a hacer una lectura no demasiado larga.

V. Entiendo lo que V. me había indicado yo ... más cambios que tenga la amabilidad de indicarlos. Si re... [inintel·ligible] a las cuales añado las siguientes

Sa [il·legible] de son Font	Valldemossa
-----------------------------	-------------

Es moro des Pla del Rei	Valldemossa
-------------------------	-------------

Na Fàtima de Pastoritx	Valldemossa
------------------------	-------------

Es gegant de Manacor	Manacor
----------------------	---------

Es dimonis boiets de Xorrigo	Algaida
------------------------------	---------

Es moro de Son Armadams	Palma
-------------------------	-------

Ses bruixes de Son Martí	Calvià
--------------------------	--------

que lavaban la lana negra

para hacerla volver blanca

(he encontrado la misma en Deià)

Es lladres des forat	Puigpunyent
----------------------	-------------

Más pecar para demasiado. En [il·legible] observamos que conserva número de cuentos que pueda darme permitiendo esto después una mejor selección.

Con toda consideración

Luís Salvador

6. D'Antoni M. Penya a Lluís Salvador, 23/ 06/ 1894 (ALLS)

Palma, 28 de junio de 1894

Ilustrísimo Sr. Conde Luis de Neudorf¹⁵
Miramar

Muy Sr. mío de toda mi consideración y respeto. Tengo el gusto de poner en su conocimiento que, después de dar fin estos días a algunas ocupaciones propias de la enseñanza, el próximo domingo 1º de julio, marcharé, Dios mediante, a empezar el encargo que Vuestra Alteza tuvo a bien hacerme.

Aprovecho esta ocasión para saludarle en nombre de mi Sr. padre y al mismo tiempo también para manifestarle que haré cuanto me sea posible para cumplir con acierto mi cometido.

De Vuestra Alteza afectísimo seguro servidor que besa su mano

Antonio Peña

7. De Pere d'A. Penya a Lluís Salvador, 24/ 06/ 1894 (ALLS)

Palma, 24 junio 1894

A su Alteza el Sr. D. Luis Salvador

Muy Sr. mío y de toda consideración y respeto.

Acabo de recibir su favorecida fecha de ayer y en contestación debo decirle que quedan trasladados sus deseos y observaciones a mi hijo Antonio para que dé cumplimiento a su honroso cometido.

Tan luego como me encuentre más libre de mis prisas y cuestiones con el Ayuntamiento de Palma sobre el plano, yo les auxiliaré con sumo gusto en sus tareas, pues supongo que a Vuestra Alteza. no le sabrá mal que yo le ayude en sus pesquisas.

Sin más de particular, sabe que puede mandar a este su seguro servidor que besa su mano.

Pedro de A. Peña

15. A vegades l'arxiduc usava el nom de conde de Neudorf, sovint quan viatjava d'incògnit. Aquesta és l'única carta en la qual trobem aquest tractament per part dels Penya, en les altres sempre s'hi dirigeixen com a arxiduc Lluís Salvador.

Desenvolupament: el treball de camp arreu de l'illa

8. D'Antoni M. Peña a Lluís Salvador, 08/07/1894 (ALLS)

Palma, 8 de Julio 1894

A su Alteza el Sr. Archiduque de Austria
Miramar

Mi respetable Sr. mío de toda mi consideración:

He recorrido ya los pueblos de Andratx i Calvià con sus anexos s'Arracó y Capdellà y en ellos he encontrado bastante que sirve y muchos elementos dispersos. Me han salido cuentos que tienen un carácter de sucedido hace relativamente poco tiempo y los he recogido también teniendo en cuenta las indicaciones de Vuestra Alteza. de que entre mucho se pueda escoger lo mejor.

En cuanto a la ortografía mallorquina sigo la que más se parece a la manera como hablan nuestros payeses, porque me ha parecido sería la que Vuestra Alteza. preferiría; pues me olvidé de hacerle esa consulta. Estimaría mucho de Vuestra Alteza se dignase tener la bondad de indicarme si le parece acertada esta ortografía pues el mallorquín, idioma que no tiene una gramática, se escribe de varios modos; de la manera literaria si así puede decirse y de la manera usual o más parecida al modo como hablamos.

Pienso ahora seguir mi trabajo por Puigpunyent, Galilea, Banyalbufar, Estel·lencs, Esporles, etc. pero en mi domicilio de Palma allí sabrán donde dirigirme todas las órdenes o indicaciones que Vuestra Alteza tuviera a bien hacerme.

De Vuestra Alteza afectísimo seguro servidor que su mano besa.

Antonio Peña

P.D. Me parece conveniente incluirle una *rondalla* de muestra y podrá Vuestra Alteza fijarse en la ortografía.¹⁶

16. La rondalla que Antoni M. Peña adjunta a Lluís Salvador és la titulada «Es cotxo d'or», que li tramet perfectament redactada. Es tracta d'una rondalla d'enginy que va recollir a s'Arracó i que no es troba en altres rondallaris mallorquins. L'arxiduc no la va publicar a l'antologia de 1895 i restà inèdita fins el 2022 (Valriu 2022: 245-247).

9. De Lluís Salvador a Antoni M. Peña (ASFN) 11/07/1894

Estaca de Miramar, 11 julio 1894

Sr. D. Antonio Mª Peña

Muy Señor mío y de distinguida consideración. Me apresuro a hacerle saber en contestación de su atenta del 8 corriente como estoy conforme con la ortografía adoptada. Deseo que sus investigaciones puedan tener abundante cosecha. Con recuerdos para su padre.

Su afectísimo

Lluís Salvador

10. D'Antoni M. Peña a Lluís Salvador, 20/07/1894 (ALLS)¹⁷

Palma, 20 julio de 1894

A Su Alteza el Sr. D. Luis Salvador archiduque de Austria

Muy Sr. mío de toda mi consideración y respeto:

Recibí su grata del 11 del corriente y no me ha sido posible dar a Vuestra Alteza aviso de su recibo más pronto a causa de mis excursiones.

He estado ya en todos los pueblos del oeste y noroeste de Palma y voy continuando ahora por los de la parte norte.

He recogido ya un regular número de *Rondayas* y ¡lástima que no puedan completarse muchos fragmentos que encuentro aislados y que seguramente son pedazos de *Rondayas* que ya no existen del todo completas! Algunos de esos fragmentos han podido unirse, como ya me indicó Vuestra Alteza que sucedería, a otros que tenía recogidos incompletos.¹⁸ Transcribo asimismo aquellas *rondayas* que me parecen de carácter algo histórico creyendo que no pecaré por carta de más.

Después de haberle dirigido mi última carta supe el percance ocurrido a Vuestra Alteza a bordo del *Nixe* y lo sentí vivamente.¹⁹

17. La carta està escrita en paper de carta embellit amb la reproducció d'un fris egipci.

18. Es refereix a les instruccions de recerca que li va donar a la carta datada el 23/06/1894.

19. El *Nixe I* i posteriorment el *Nixe II* van ser els vaixells de l'arxiduc. Amb aquests vaixells, i acompanyat del seu seguici d'amics i servents, feia els seus viatges de recerca i de plaer pel Mediterrani. El *Nixe I* va naufragar el 1893 davant les costes d'Algèria. No sabem a quin accident concret es refereix la carta, però ja devia ser a bord del *Nixe II*.

Los gastos que me ocasionan los viajes que estoy llevando a cabo los he sufragado de buena gana echando mano de los modestos ahorros que me permiten las cortas ganancias de mi profesión, pero estos ahorros son tan pocos que para no interrumpir en lo más mínimo el trabajo que por encargo de Vuestra Alteza, y con mucho gusto mío, estoy ejecutando, me atrevo a manifestarle que sería muy conveniente se dignase facilitarme alguna cantidad. Al hacerle esta sincera petición debo suplicar a Vuestra Alteza que no vea en ella la pequeñísima desconfianza, ni mucho menos. Yo siento mucho el haber tenido que hacérsela y en esta ocasión más que nunca desearía poder disponer de mucho dinero, no solamente para no molestar a Vuestra Alteza con ella sí que también para haberle podido decir, ya el día que recibí el encargo de hacer este trabajo, que estaba dispuesto a llevarlo a cabo sin cobrar nada, cosa que dadas mis circunstancias no me fue ni me es posible.²⁰

Con saludos de mi Sr. padre de Vuestra Alteza afectísimo servidor que besa su mano.

Antonio Peña

11. D'Antoni M. Peña a Lluís Salvador, 17/08/1894 (ALLS)

Pollença, 17 agosto de 1894

A Su Alteza Imperial y Real Luis Salvador, archiduque de Austria

Muy ilustre Sr. mío de toda mi consideración:

Continuando mi excursión, después de haber hablado con Vuestra Alteza en Miramar,²¹ he podido acabar de observar, como había ya observado antes, que hay en Mallorca dos clases de *Rondayes*. Unas, al parecer, exclusivamente mallorquinas tal como Vuestra Alteza me indicó que las desea, pero esas en número tan corto que casi me atrevo a decir que no podré llegar a reunir unas cincuenta en todo lo que me falta que recorrer.

Otras, entre las cuales hay bastantes conocidas en toda la isla y que desde muy antiguo se cuentan (y yo recuerdo haberlas oído contar ya siendo niño) tales como

20. Lluís Salvador degué atendre la demanda econòmica d'Antoni M. Peña, perquè no es torna a fer referència a aquest tema en cap altra carta ni document dels que hem pogut consultar.

21. De la carta es desprèn que entre el 21 de juliol i el 16 d'agost, no podem concretar la data exacta, Antoni M. va anar a Miramar per entrevistar-se amb Lluís Salvador. Probablement en aquesta trobada Peña va rebre la remuneració necessària per fer la feina de recerca i també degueren comentar diversos aspectes del treball de camp.

L'amor de les tres taronges,²² *Na Blanca y Bella*,²³ *En Bernadet fiy de rey*,²⁴ etc. que encierran cosas de reyes y gigantes, estupendas e imposibles y que el elemento fantástico domina en ellas.

De estas últimas podría haber recogido ya más de doscientas pero que, como no tienen ninguna raíz mallorquina ni cosa que les parezca no he recogido, siguiendo las indicaciones de Vuestra Alteza, a pesar de que son las *rondayes* que se cuentan en Mallorca muchísimo y que abundan también mucho.

El objeto de esta es, pues, además de participarle las anteriores observaciones, consultar con Vuestra Alteza si le parece conveniente que asimismo recoja algunas de esas *rondayes*, con alguna elección por mi parte, para poder reunir un número considerable; pues recogiendo solo las primeras creo reunir un número relativamente corto; pues no solo no abundan sino que para encontrarlas hacen más larga mi estancia en cada pueblo, mientras que antes podía a veces recoger de las segundas hasta de seis a ocho o más diariamente y según los casos.

Le ruego dispense Vuestra Alteza mis noticias, pero deseo que esté enterado del estado de mis pesquisas y trabajos.

Sin más que comunicarle le deseo se conserve con salud su afectísimo seguro servidor que su mano besa.

Antonio Peña

22. Peña va incloure en el recull «L'amor de les tres taronges», molt probablement redactada a partir de la versió que coneixia per tradició familiar, atès que en comptes d'indicar la localitat de recollida, el manuscrit indica un genèric «Mallorca». Corrobora aquest fet la nota a peu de pàgina que acompanya la versió redactada: «NOTA: Estic casi segur que aquesta rondaia no és mallorquina però com que abunda molt contar-la a Mallorca i no hi ha cap vila que no la sapien, així mateix l'he escrita perquè Vossa Altesa la puga conèixer». Aquesta versió no es va publicar el 1895 i romangué inèdita fins el 2022 (Valriu 2022: 163-170).

23. Peña va incloure en el recull una versió de «Na Blanca i Bella», que va recollir a Alaró a finals de juliol. Per tant, quan escriu aquesta carta a l'arxiduc, ja la té recollida. Aquesta versió no es va publicar el 1895 i romangué inèdita fins el 2022 (Valriu 2022: 156-158).

24. En el corpus complet dels materials narratius recollits per Antoni M. Peña no hi consta cap rondalla amb aquest títol. En nombroses rondalles de Mallorca, quan el protagonista és un príncep, sol dur el nom de Bernadet. Per tant, el recol·lector pot fer referència a diverses rondalles meravelloses de les que eren habituals en els repertoris dels narradors mallorquins. Sobre els noms propis a les rondalles mallorquines, vegeu el treball de Jaume Vidal Alcover «Onomàstica de les rondalles» (Vidal 1996: 505-512).

12. D'Antoni M. Penya a Lluís Salvador, 06/11/1894 (ALLS)

Palma, 6 de noviembre de 1894

A su Alteza Imperial y Real Luis Salvador, archiduque de Austria
Miramar

Muy Sr. mío de toda mi consideración y aprecio:

He concluido de recorrer todos los pueblos y tengo las *rondayes* recogidas a la disposición de Vuestra Alteza. Ahora le suplico me diga si quiere Vuestra Alteza que se las envíe a Miramar o que yo venga a entregárselas, o lo que le parezca más conveniente.

Siento mucho que el número de ellas no haya podido ser tan crecido como yo creía al principio —solo tengo, sin contar los pedazos o trozos que ya no he podido completar, a pesar de que algunos parecen ser restos de una *rondaya*— unas ciento catorce, pero las más conocidas en la isla y las que más abundan no tienen nada que indique ni de lejos su origen mallorquín, al contrario, se conoce enseguida que tienen algo de forastero. Con una o dos me ha sucedido que después de tenerlas ya escritas, han resultado ser de *Grimm*.²⁵

En muchos pueblos del centro de la isla no he podido encontrar ni una *rondaya* siquiera digna de escribirse.²⁶ En los pueblos próximos al mar se cuenta algo

25. El recull de Grimm sembla que era el de referència per a Antoni M. Penya, tot i que es palesa que no el coneixia directament i que només en sabia uns quants detalls. De fet, l'obra dels germans Grimm, titulada *Kinder-und Hausmärchen*, es va publicar a Berlín el 1812 i es va ampliar, modificar i reeditar fins arribar a l'edició de 1857, considerada la canònica, però no va ser traduïda a l'espanyol fins el 1867, en una edició parcial. Fins el 1956 no se'n publicà una edició completa. En català, es publicaren algunes rondalles dels Grimm en revistes culturals, però no va ser fins els anys 1919 i 1921 que Carles Riba publicà la seva traducció, també parcial, de les rondalles dels Grimm. D'altra banda, Antoni M. Penya tenia algunes nocions d'alemany, però és poc probable que llegís l'obra dels Grimm en la llengua original. Les rondalles que li semblaren dels Grimm són concretament dues:

a. «Sa rabosa i s'eriçó», una rondalla d'animals coneguda arreu d'Europa. La versió que recollí Penya combina dos tipus dels que trobem descrits a l'índex internacional elaborat pels folkloristes Aarne, Thompson i Uther (Uther 2004), concretament l'ATU15 (*The Theft of Food by Playing Godfather*) i l'ATU 275C (*The Race between Hare and Hedgehog*). Els Grimm publicaren una versió de l'ATU 275 amb el títol «Der Hase und der Igel» però no tenen cap versió de l'ATU 15, per la qual cosa la coincidència amb la nostra rondalla és molt parcial.

b. «Els bandejats de sa Torre d'en March» també és una rondalla d'animals. La versió que recollí Penya correspon al tipus ATU 130 (*The animals in Night Quarters*), molt divulgat a partir de la versió dels germans Grimm titulada *Die Bremer Stadtmusikanten*.

26. Pels indicis que tenim de com va ser el procés de recerca, Penya va deixar sense visitar un nombre important de pobles del centre de Mallorca.

de las incursiones de los piratas moros,²⁷ pero quitando eso, casi nada absolutamente queda, a no ser algún chascarrillo de mal género y obsceno u inmoral.²⁸

Esperando las órdenes de Vuestra Alteza y con saludos de mi Sr. padre queda a su disposición su afecto seguro servidor que besa su mano.

Antonio Peña

El procés d'edició: les versions escrites, la selecció i la publicació

13. De Pere d'A. Peña a Lluís Salvador, 16/11/1895 (ALLS)

Palma, 16 de noviembre de 1895

Muy respetable Sr. de mi mayor consideración.

Tengo el honor de remitir a Vuestra Alteza los primeros cinco pliegos que tuvo la bondad de mandarme con su favorecida fecha del 14 de los corrientes, para que corrigiese sus erratas de imprenta. Lo he verificado siguiendo el criterio de que era conveniente que las palabras todas sonasen según el lenguaje popular, ya que eminentemente populares son las composiciones que contienen; y bajo ese criterio, que no es el literario, he verificado las correcciones, adoptando como admitida y más conocida la **ñ** en substitución de la **ny**, diferenciando las dos **eses**, unas sencillas para las de suave pronunciación y otras dobles para las de pronunciación fuerte, y dejando de regular [apostrofar?] muchas palabras compuestas tales como *sen* en ver [sic] de *se'n*, etc.²⁹

Si este sistema no mereciese su aprobación, dígnese decírmelo y yo adoptaré otro criterio más literario, o sea, más cercano al que corresponde para composiciones que no son tan populares como las que componen esta colección verdaderamente folklórica.

27. Malgrat aquest comentari, el cert és que Peña va recollir un bon nombre de succeïts que fan referència a les incursions i ràtzies dels sarraïns a les zones de costa de l'illa i també de peripècies de mallorquins segrestats i venuts com a esclaus a les costes africanes. En total, en el corpus hi ha vint-i-sis narracions d'aquesta temàtica, de les quals catorze van ser publicades per l'arxiduc Lluís Salvador el 1895 (Valriu 2022: 106-119).

28. Probablement Peña no va recollir els materials que li semblaren poc decorosos o —si els va recollir— ni els va lliurar a l'arxiduc ni els va conservar. A l'arxiu familiar on hi ha els documents de la família Peña, no hem localitzat cap material d'aquestes característiques.

29. Encara que durant els períodes del treball de camp va ser Antoni M. Peña qui expressà a l'arxiduc dubtes relatius a l'ortografia que convenia usar, un cop acabat el treball de recollida directa sembla que la unificació de criteris ortogràfics i la seva implementació va ser feta pel seu pare, Pere d'A. Peña.

Mi hijo Antonio agradece los finos recuerdos de Vuestra Alteza y me encarga que le salude cordialmente de su parte.

Ya sabe, Señor, que siempre estoy a sus órdenes para cuanto guste mandarme.

Le desea salud y toda clase de prosperidades el que tiene la honra de repetirse de Vuestra Alteza atento y seguro servidor que besa su mano.

Pedro de A. Peña

14. De Pere d'A. Peña a Lluís Salvador, 07/12/1895 (ASFN)

Palma, 7 de diciembre de 1895

A Su Alteza el Sr. D. Luis Salvador:

Muy Sr. mío y de mi más respetuosa consideración. Contestando a su favorecida de ayer, tengo el honor de remitirle los tres nuevos pliegos con las correcciones de imprenta, deseando que merezca la aprobación de Vuestra Alteza y quedando como siempre dispuesto a dar cumplimiento a las sucesivas correcciones y a cuanto Vuestra Alteza se digne ordenarme.

Mi hijo agradece sus recuerdos y le saluda cordialmente.

Es de Vuestra Alteza siempre afectísimo su seguro servidor que besa su mano.

Pedro de A. Peña

15. De Lluís Salvador a Pere d'A. Peña, 03/12/1895 (ASFN)

Miramar, 3 de diciembre 1895

Señor D. P. de A. Peña

Muy señor mío y de mi distinguida consideración y aprecio.

Aunque tan tarde le doy gracias por su atenta en que deseaba poderle remitir otras hojas para someterlas a su competente revisión. Estoy conforme a cuánto me dice en su escrito y sírvase después de corregirlas adjuntar aquí con atención remitiéndolas aquí.

Con recuerdos para su hijo Antonio, créame usted su amigo afectísimo.

Luis Salvador

16. De Lluís Salvador a Pere d'A. Peña, 06/12/1895 (ASFN)

Estaca de Miramar, 6 de diciembre de 1895

Señor D. P. de Alcántara Peña

Muy Sr. mío y de distinguida consideración y aprecio. Supongo que dos hojas llegaron a sus manos adjuntas con otras tres y me hará el favor usted remitiéndome las todas después de su acertada revisión.

Recuerdos a su hijo su afectísimo.

Luis Salvador

17. De Pere d'A. Peña a Lluís Salvador, 07/12/1895 (ALLS)

Palma, 27 de diciembre de 1895

A Su Alteza el Sr. Luis Salvador

Muy Sr. mío y de mi más respetuosa consideración:

Celebraré que haya pasado unas alegres fiestas de Navidad y que el nuevo año que va a empezar sea del todo próspero y venturoso para Vuestra Alteza.

Recibí los nuevos pliegos o pruebas para corregir sus erratas de imprenta, y al remitirlos a Vuestra Alteza ya corregidos, espero me tolerará que haya [sic] algunas observaciones o notas que considero redundarán en bien de la obra. Estas observaciones son las siguientes.

* * *

En la página 163: A partir del párrafo que empieza «Diuen que a devall ses cases d'Aufabi etc.». La relación o narración que hace referencia a otro cuento distinto, el cual Vuestra Alteza habrá considerado oportuno que quedase unido con el de *La cova de Son Creus* por serle muy parecido. No obstante, aunque considero conveniente la reunión de los cuentos parecidos, en el fondo del asunto, creo también que, así como cambia la localidad y la época y la acción, no dejaría de ser conveniente el colocar entre dicho párrafo y su anterior un espacio en blanco, aunque no llevara título, o cuando menos un guion o pequeña línea.³⁰

30. Lluís Salvador va fer cas d'aquesta recomanació i no aglutinà les dues narracions. Així, una aparegué sota el títol «Es tresó de sa cova de Son Creus» i la següent, de la mateixa temàtica però diferent, amb el títol de «Es tresó de ses cases d'Aufabi» (Lluís Salvador 1895: 160-163 i 164-165).

Iguals observacions poden fer-se en la pàgina 185, a partir del paràgraf que comença «A n'es Moros des Castell de Santueri etc.».³¹ Y en la pàgina 197, a partir del que comença «Es moros venien a fer un assalt gros etc.»;³² y en la pàgina 201, a partir del que comença «Es moros agafaren una dona, etc.»³³ y en la pàgina 205, en el que comença «A Son Jordi etc.».³⁴

Yo supongo que la razón que Vuestra Alteza habrá tenido presente para unir estos cuentos habrá sido la brevedad de los mismos, además de su parecido con el precedente; pero con la línea o espacio en blanco o pequeño guion interpuesto, me parece quedaría salvada esta distinción del nuevo hecho que se relata para hacer ver que no es una continuación del anterior.

Vuestra Alteza obrará según su buen sentido y con crítica más racional que la de este su servidor, que solamente ha osado expresar a Vuestra Alteza esta su opinión (equivocada tal vez) atendiendo al vivo deseo que le anima en bien de la nueva publicación, y de ser útil a Vuestra Alteza.

Siempre queda a las órdenes de Vuestra Alteza este su afectísimo seguro servidor que besa su mano.

Pedro de A. Peña

31. En aquest cas, sembla que Lluís Salvador va mantenir el seu criteri d'aglutinació. La narració està formada per dues seqüències complementàries. La primera narra la conquesta del Castell de Santueri per part de les tropes cristianes, seguidament es descriu una estratègia de supervivència que posaven en pràctica els sarraïns que s'havien refugiat en una cova per fugir del setge cristià (Lluís Salvador 1895: 185-186). Ambdues formes de presentar la narració són correctes.

32. Probablement es refereix a la unificació sota un sol títol de la llegenda de la boira que salvà els habitants de Capdepera i el succeït que parla d'un sarraí que es refugià dins una cova per fugir de la persecució dels soldats cristians. Finalment, en el volum de 1895, aparegueren com dues narracions separades, tal com proposava Pere d'A. Peña: «Sa fosca quantra es moros» i «Es moro de dins sa cova» (Lluís Salvador 1895: 197-201).

33. Probablement es refereix a la unificació sota un sol títol del succeït «Na Simoneta» i el de «Es moros que anaren a sa Mesquida», atès que ambdues narracions fan referència a les peripècies que patien els mallorquins que havien estat venuts com a esclaus i al fet que fossin «quitats», és a dir, que es pagués un rescat per al seu alliberament i poguessin tornar a Mallorca (Lluís Salvador 1895: 201-205).

34. Probablement es refereix a la unificació sota un sol títol del succeït «Es moros qu'anaren a Son Jordi» i el de «Es desembarch des moros (Artà)», atès que ambdues narracions fan referència a les estratègies i els ardits que posaven en pràctica els mallorquins per repel·lir les ràtzies dels pirates sarraïns. En el primer cas és una dona que es defensa i en el segon és un jove pastor (Lluís Salvador 1895: 205-208).

18. De Lluís Salvador a Pere d'A. Peña, 04/01/1896 (ASFN)

Estaca de Miramar, 4 de enero de 1896

Señor Don Pedro de A. Peña

Muy Sr. mío y de distinguida consideración y aprecio.

Habiéndole enviado algunas *rondayas* (5 pliegos) para corregir aún antes de Nadal³⁵ y no habiéndolos todavía recibidos temo se hubieran extraviado suponiendo de encontrarlos ya aquí a mi regreso de [il-legible] de donde he llegado esta mañana.

Con toda consideración y recuerdos para su hijo su afectísimo.

Luis Salvador

19. De Pere d'A. Peña a Lluís Salvador 08/01/1896 (ALLS)

Palma, 8 enero 1896

A Su Alteza el Sr. D. Luis Salvador

Muy Sr. mío y de mi mayor consideración y respeto:

El mismo día de recibir los cinco nuevos pliegos de *Rondayes* quedaron corregidos y adjuntos a una carta en que tenía el honor de hacerle algunas observaciones. Como había quedado con el mandadero en que volvería a buscar la contestación a las dos, dejé al salir preparada la carta o pliego en el cartero de casa.

El siguiente día marché al campo y al regresar tuve que ir de prisa a Felanitx por fallecimiento de mi padre político y no regresé hasta ayer por la tarde.

Pude entonces enterarme de su favorecida de Vuestra Alteza fecha el 4 de los corrientes y vi que el pliego estaba aún en el cartero por no haber vuelto a buscarlo el mandadero.

En consecuencia y para que Vuestra Alteza no esté con cuidado por los pliegos, tan pronto termine la presente iré a buscar quién pueda poner en manos de Vuestra Alteza la presente y el pliego anterior retrasado.

Mi hijo Antonio agradece sus recuerdos. Siento en el alma el percance ocurrido, que no ha dependido de mí el evitarlo y me repito siempre afectísimo seguro servidor de Vuestra Alteza que besa su mano.

Pedro de A. Peña

35. En aquest cas, Lluís Salvador escriu «Nadal», en català, i no «Navidad» com correspondria en una carta que està redactada en espanyol.

20. De Lluís Salvador a Pere d'A. Penya, 8/1/1896 (ASFN)

Estaca de Miramar, 8 de enero de 1896

Sr. Don P. de Alcántara Peña

Muy Sr. mío y de distinguida consideración y aprecio. Mil gracias por sus atentísimas observaciones son más que justas y ya había puesto los títulos a las cinco *rondayas* que no lo tenían,³⁶ las [il-legible, incluiré?] en las revisiones que no tardan a llegar y que le remitiré. Recuerdos a su hijo, siento nuevamente la pérdida que acaban de experimentar y acepte mi más sentido pésame.

Su afectísimo.

Luis Salvador de Austria

21. De Lluís Salvador a Pere d'Alcàntara Penya, 22 /1/896 (ASFN)

Estaca de Miramar, 22 de enero de 1896

Muy Sr. mío y de distinguida consideración y aprecio. Le remito las últimas hojas de las *Rondayas* que sírvase leer y corregir y remitirme aquí cuanto antes.

Me salude su hijo Antonio y le dé gracias por su afectuosa carta de hoy.³⁷

Con particular consideración su afectísimo.

Lluís Salvador

22. De Pere d'A. Penya a Lluís Salvador, 23 de gener de 1896 (ALLS)

Palma, 23 de enero de 1896

A Su Alteza el Sr. D. Luis Salvador

36. Lluís Salvador es refereix a les narracions que inicialment no tenien títol i anaven a continuació d'altres del mateix tema (vegeu l'explicació corresponent a les notes a peu de pàgina).

37. El 20 de gener de 1896, Antoni M. Penya s'assabentà que a la revista titulada *La Realidad*, algú que signava amb el pseudònim de Luzbel acusava Antoni M. Penya d'haver lliurat a una altra persona els materials que havia recollit per encàrrec de l'arxiduc. Aquest mateix dia, molt alterat, A. M. Penya escriví a Lluís Salvador i li relatà l'afer. L'endemà l'arxiduc li envià una carta en la qual el tranquil·litava i li deia que confiava en la seva lleialtat. Dia 22, Penya li respongué amb agraïment per la confiança que li demostrava. És a aquesta missiva que es refereix Lluís Salvador. Les cartes de dia 20 i 22 es conserven a l'ALLS. La carta de l'arxiduc de dia 21 no ha estat localitzada. No les hem incloses en aquest treball per considerar que són tangencials al tema que ens ocupa.

Muy Sr. mío y de mi mayor consideración y respeto. Tengo el gusto de contestar su favorecida de ayer remitiéndole los pliegos de *Rondayes* corregidos según los deseos de Vuestra Alteza.

Mi hijo Antonio, enterado del atento recado de Vuestra Alteza tiene el honor de reiterarle su adhesión y respeto.³⁸

El siempre de Vuestra Alteza seguro servidor que besa su mano.

Pedro de A. Peña

23. De Lluís Salvador a Pere d'A. Peña, 9/2/1896 (ASFN)

Estaca de Miramar, 9 de febrero de 1896

Señor D. P. de A. Peña

Muy Señor mío y de distinguida consideración y aprecio. Me ha venido una duda sobre el verdadero significado de la palabra *Falistronco*, sírvase explicármela. Le agradecería si me pudiera cursar mañana mismo las contestaciones por el [il·legible] si la presente que repasaré [sic] por su casa.

Con recuerdos para su hijo Antonio, créame usted siempre su afectísimo.

Luis Salvador

24. De Pere d'A. Peña a Lluís Salvador, 11/2/1896 (ALLS)

Palma, 11 de febrero de 1896

A su Alteza el Sr. D. Luis Salvador
Miramar

Muy Sr. mío y de mi mayor consideración y respeto. Contestando a su grata del 9 de los corrientes debo decirle que la duda que me expresa sobre el significado de la palabra *Falistronco* no es de fácil resolución.³⁹ Esta palabra es una de las

38. Torna a fer referència a la carta del 21 de gener, no localitzada, en la qual Lluís Salvador no donava credibilitat a les acusacions de Luzbel, que acusava Peña d'haver cedit les rondalles a una tercera persona. No sabem ni qui s'ocultava rere el pseudònim demoníac ni a qui presumptament haurien estat lliurades les rondalles recollides.

39. La paraula «falistronco» o «felistronco» no es recull en cap diccionari. Probablement, es formà a partir del castellà *palitroque* > *palitroque* amb el sentit de «palo pequeño, tosco o mal labrado» (RAE s.v.). En diversos llocs del domini lingüístic castellà es formà el derivat *palitronco*, per etimologia popular,

varias que posee la lengua mallorquina cuyo uso se ha localizado en cuentos o relaciones o en refranes y se ignora su origen. En este momento recuerdo la de *Mamerra*,⁴⁰ *Proissos*, *Turriburri*⁴¹ y otras muchas que existen y no se sabe su significado ni su origen.

Es muy probable que su pronunciación haya sido alterada por los ignorantes narradores. Yo presumo que debió ser la de Palotronco, compuesta de las dos *Palo* y *tronco*, las que reunidas vienen a significar golpes dados con un palo rústico o grande natural, o sea, con todas las asperezas de su corteza; pero sólo es una presunción mía, porque podría ser muy bien que no hubiese alteración en la primera parte *Falis*.

En Mallorca abundan las palabras cuya etimología es desconocida como las que llevo citadas. Recuerdo otras que tampoco nunca he sabido qué significaban como *Velá*,⁴² *Fartàritx*.⁴³ Sería curioso ir haciendo una lista de todas ellas que creo que sería bastante numerosa. Como en la lengua quedan palabras, restos aún del hebreo, del fenicio, del cartaginés y de cuantos poseyeron las islas, muchas de esas palabras se conservan sin poder averiguar ni su origen ni su etimología.

Sin más y con recuerdos de mis hijos, es siempre de Vuestra Alteza, atento y afectísimo seguro servidor que besa su mano.

Pedro de A. Peña

per contaminació del mot *tronco*. En català es veu que aquesta forma castellana tingué igualment una versió local, per via també de l'etimologia popular, per contaminació del mot *feliç*, amb una intenció irònica (informació facilitada pel Dr. Joan Miralles). En la ressenya que Jacint Verdaguer fa sobre les *Rondalles de Mallorca* publicades per l'arxiduc, al·ludeix concretament a aquesta narració i diu: «Aqueixes semblen originaries del continent, com també *Sa cadeneta*, *Es tres germans*, *S'homo roig* y *Sa Rondalla des Falistroncos*, que assí anomenem lo cuento de les palitroques» (Verdaguer 1896: 9).

40. Mamerra: Mot que apareix usat només en una cançó que es canta als infants menuts, eixancats damunt els genolls, mentre els fan anar i venir com una serra: «Serra mamerra, | olla de terra, | olla d'aram, | patatim-patatam» (Mall., Men.) (DCVB).

41. Turriburri *m.*: || 1. Sèrie de tribulacions, de desgràcies, de preocupacions, de cosa que molesta fortament (Men.); cast. *trabajos*, *crujía*. «Quin turriburri hem passat, aquest hivern!» || 2. «Qui no menja turriburri, no arriba a patriarca» (o «no entra patriarca»): sentència amb què s'amenaça els infants que són triats en el menjar, que no volen menjar allò que els ofereixen (Mall.). FON.: turibúri (mall., men.). ETIM.: formació expressiva a base de rima, del mateix tipus de *tiquismiquis*, *tiroriro*, etc. El radical bàsic de *turriburri* podria ser el llatí *tùrris*, 'torre' (potser en la locució *tùrris eburnèa* de la lletania lauretana), però cal tenir en compte les variants cat. *xurriburri*, cast. *zurriburri* i al. *Schurrmurr* (cfr. H. Schuchardt en ZRPh, xxx, 749, i J. Morawski en RFE, xiv, 121) (DCVB).

42. Com és vera la missa! (i amb contracció, Com és vel-la missa!): fórmula de jurament molt usual a Mallorca. També es diu: *Com és vel-la vera creu* (o reduït, *Com és vel-la vera!*). «Sempre teniu de motiu | de dir: Com és vel-la vera! | Quan sa mentida és sençera, | vós encara hi afegiu» (cançó pop. Mall.). FON.: vé (or.); vér (occ., alg.); vó (mall., Ciutadella); vē (Maó). SINÒN.: || || 1, 2, *vertader, veritable*. ANTÒN.: — || || 1, 2, *fals*; — || 3, *bord*. ETIM.: del llatí *vēru*, mat. sign. (DCVB).

43. *Fartàritx* és el nom d'una antiga alqueria de Pollença (NOTIB). El topònim és d'origen mossàrab.

25. De Lluís Salvador a Antoni M. Peña, 30/3/1896 (ASFN)

Miramar, 30 de marzo de 1896

Señor D. A. Peña

Muy Sr. mío y de distinguida consideración y aprecio. Mil gracias por el tomito de sus poesías que he leído con mucho gusto. Acepte cual pobre contracambio este ejemplar de los *Marchen aus Mallorca*⁴⁴ por los cuales usted se ha dado tanta pena. Con recuerdos para su padre de usted.

Lluís Salvador

26. D'Antoni M. Peña a Lluís Salvador, 31/5/1896 (ALLS)

Palma, 31 de mayo de 1896

A Su Alteza Imperial y Real el Ilmo. Sr Luis Salvador archiduque de Austria

Muy respetable Sr. mío:

En este momento acaba de entregarme *es Xiu* los dos libros de *Rondayes*, digno y precioso obsequio que al agradecerle con toda mi alma aseguro a Vuestra Alteza que guardaré con inmenso cariño, no tan solo por el ilustre origen sino también por la parte que, aunque modestísima, tengo en tal obra.

Al darle mis más sinceras gracias solo me queda pedir a Dios le conserve muchos años la vida y la salud para ocuparse de tan buenas obras.

Mi Sr. padre saluda a Alteza afectuosamente y yo le suplico dispense la rapidéz de esta carta, notoria por su letra, pues tengo algunas ocupaciones, pero no quiero hacer nada antes de escribirle para repetirle la expresión de mi gratitud y aprecio.

De Vuestra Alteza afectísimo seguro servidor que besa su mano.

Antonio Peña

44. Lluís Salvador obsequià Antoni M. Peña amb un volum de la traducció a l'alemany de les *Rondayes de Mallorca*. No ens consta qui va ser el traductor de les cinquanta-quatre narracions que conformen el volum, editat amb el mateix format i el mateix contingut que la versió en català de Mallorca. Probablement devia fer poques setmanes que aquest llibre havia arribat a Miramar.

